

УДК 343.98

DOI 10.33244/2521-1196.16.2021.215-226

Н. Ф. Карабаза,

здобувач третього рівня вищої освіти,

Університет ДФС України

e-mail: www140976karabaza@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-9526-2155

КАТЕГОРІЇ ТА ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовані наукові і законодавчі підходи до категоріально-понятійного апарату судового провадження як частини кримінального провадження за Кримінальним процесуальним кодексом України. Адже у кримінальному провадженні в процесі ухвалення судових рішень, супутньої діяльності судді розуміння категоріально-понятійного апарату у певній сфері відіграє першочергову роль. Вказано на місце терміна (терміносистеми) у категоріально-понятійному апараті, визначено вимоги до його змістовного наповнення. При цьому наголошено, що питання щодо об'єднання термінів в одній кримінальній процесуальній нормі, вибір законодавцем критерію такого об'єднання є дискусійним. Проте, зазначено, що кримінальний процесуальний закон повинен відповідати усім визначеним у теорії правилам формування правової норми, упорядкуванню їх сукупності і логічному розташуванню. Проведене дослідження різних точок зору щодо розуміння їх змісту і сутності дозволило констатувати, що категорії, поняття, терміни (термінологічні звороти) виступають загальними засобами об'єктивації змісту кримінального процесу і, як наслідок, формують модель кримінальної процесуальної діяльності, зокрема й такого суб'єкта, як суддя. Кримінальному провадженню притаманні загальноправові, міжгалузеві і галузеві поняття. Унаслідок своєї специфіки, зумовленої завданнями і порядком здійснення судочинства, окремі міжгалузеві поняття (терміни) мають різний зміст. На прикладах окремих кримінальних процесуальних категорій і понять показані сучасні підходи до їх закріплення в кримінальному процесуальному законі і розуміння в теорії кримінального процесуального права. З'ясовано, що під час розвитку науково-правового пізнання деякі юридичні терміни наповнюються новим змістом, але має місце і протилежне перетворення: окремі поняття змінюють «свої» юридичні терміни. Висловлено авторську точку зору щодо правових категорій і понять судового провадження в кримінальному процесі, їх класифікації та авторське бачення удосконалення категоріально-понятійного апарату цієї частини кримінального провадження. Категорії у кримінальному процесуальному праві сприймаються автором як підсумок пізнання, узагальнення досвіду пізнання і практики процесуальної діяльності. До них віднесено: кримінальну процесуальну сферу, процесуальну форму (з її диференціацією), принципи кримінального процесу, кримінальні процесуальні правовідносини, кримінальні процесуальні норми, кримінальне провадження і його стадії, суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності (їх процесуально-правовий

статус), процесуальні функції та ін. У контексті відношення до судового провадження як частини кримінального процесу усі законодавчо визначені терміни розцінюються як загальні, спеціальні, побічно пов'язані із судовим провадженням. Наголошено, що усі визначені терміни певною мірою можуть торкатися судового провадження залежно від обставин справи і суддівського переконання. Вказано на неузгодженість у розумінні термінологічного ряду «суд-суддя-слідчий суддя». Запропоновано нову редакцію частини 6 статті 22 КПК України. Підсумовано, що критерієм групування в межах одного виду категорій і понять, які використовуються у судовому провадженні, може бути ступінь узагальненості, значущості для кримінального процесуального права в цілому та судового провадження зокрема. У зв'язку з цим виділено три рівні такої класифікації.

Ключові слова: категорія, поняття, категоріально-понятійний апарат, судове провадження, кримінальний процес.

Метою публікації є визначення категорій і понять, що використовуються у судовому провадженні в кримінальному процесі, їх систематизація та окреслення напрямів розвитку.

Постановка проблеми. Реформаційні процеси в кримінальному судочинстві спрямовані на дотримання конституційних приписів про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України). Законодавче забезпечення цього конституційного постулату спирається насамперед на закріплені у кримінальному процесуальному законі і теорії кримінального процесуального права категорії та поняття, щоб оптимізувати здійснення судового провадження. У кримінальному провадженні в процесі ухвалення судових рішень, супутньої діяльності судді першочергову роль відіграє розуміння категоріально-понятійного апарату у певній сфері, вміння оперувати ним і застосовувати щодо конкретних ситуацій. Це створює умови для ефективного застосування законодавства, є одним із важливих правових інструментів у реалізації завдань кримінального провадження.

Динамічний рух законодавчої бази, підґрунтям якого є розвиток суспільних відносин, виникнення нових понять, трансформація наукових поглядів на теоретичні конструкції, їх взаємозв'язок із практикою, вказує на актуальність обраного предмета дослідження.

Аналіз останніх публікацій. У кримінальному процесуальному праві понятійний апарат на рівні дисертаційних досліджень представлений роботою Т. В. Малярчук 2011 року [1]. У декількох працях аналізуються оціночні поняття кримінального судочинства [2; 3], дефекти кримінального процесуального законодавства [4]. Дотичними до цієї тематики є дисертації 2021 року А. Є. Пастуха [5], О. О. Торбаса [6]. Понятійний апарат суміжної галузі права – кримінального – розкрито М. І. Пановим [7], З. А. Загинею [8]. Окремі питання категоріально-понятійного апарату періодично висвітлюються у наукових публікаціях кримінального процесуального та міжгалузевого напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення термінів, що вживаються у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [9], має першочергове значення як з теоретико-методологічної, так і практичної точок зору. Адже так формується однакове розуміння понять і категорій, єдність правозастосування.

Разом з тим питання щодо об'єднання термінів в одній кримінальній процесуальній нормі, вибір законодавцем критерію такого об'єднання є дискусійним [10, с. 153]. Деякі дослідники зауважують, що одні терміни мають загальний для усього кримінального провадження характер, а інші – спеціальний [11, с. 84]. Існує думка, що «поняття, які можуть

роз'яснюватися у термінологічному розділі, повинні принаймні тричі використовуватися у тексті» [12, с. 110]. Також висловлюється пропозиція щодо класифікації усіх роз'яснених у КПК України термінів (стаття 3) на три групи: 1) ті, що стосуються суб'єктів кримінального процесу; 2) ті, що стосуються кримінально-процесуальних документів; 3) інші [10, с. 156]. Досліджуючи питання термінологічного наповнення КПК України, вчені наводять приклади недоліків закріплення термінів у кримінальному процесуальному законі щодо різних його положень, правових інститутів як змістовного, так і логічного характеру, розмірковуючи над доцільністю і можливістю законодавчого визначення усіх термінів і понять, підтримуючи або заперечуючи існуючу позицію законодавця.

На наше переконання, кримінальний процесуальний закон повинен відповідати усім визначеним у теорії правилам формування правової норми, упорядкуванню їх сукупності і логічному розташуванню. Такими правилами визнають дотримання логічної послідовності викладення, взаємозв'язку нормативних приписів, відсутності суперечностей у структурі акта і системі законодавства, максимальної компактності викладених норм за належної глибини і всебічності їхнього змісту, зрозумілості і доступності мови нормативних актів, точності і визначеності термінів та юридичних конструкцій [13]. Об'єднання в одній статті КПК України термінів, що використовуються в кримінальному провадженні (навіть під час дискусійності окремих з них), лише сприяє єдності правозастосовної практики.

Як слушно зазначає О. І. Баїк «правова наука характеризується притаманною їй упорядкованою системою взаємопов'язаних, взаємозумовлених, а також взаємодіючих понять і категорій, які за своєю суттю і змістом визначаються предметом цієї науки і водночас відображають логікосемантичну організацію знань у сфері держави і права» [14, с. 43]. І хоча терміносистему «категоріально-понятійний апарат» деякі називають тавтологією з практичної точки зору [14, с. 41], у науці вона передає зміст позначуваних явищ і предметів певної галузі. При цьому питання співвідношення категорій, понять, правових інститутів, термінів і нині виступають предметом обговорень як у теорії права, так і у галузевих науках.

Проаналізувавши різні точки зору щодо розуміння їх змісту і сутності, можна констатувати, що категорії, поняття, терміни (термінологічні звороти) виступають загальними засобами об'єктивації змісту кримінального процесу і, як наслідок, формують модель кримінальної процесуальної діяльності, зокрема й такого суб'єкта, як суддя. Ці явища утворюють категоріально-понятійний апарат, який виступає об'єктом пізнання у кримінальному процесуальному праві, кримінальній процесуальній науці.

Термін та його дефініція є основними онтологічними поняттями термінознавства. Термін розуміється як «слово або словосполучення, що визначає чітко й однозначно окреслене поняття і його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери» [15]. Термін номінує поняття, яке вербалізується повністю і виражено в дефініції терміна. Досить часто поняття і термін розцінюються як рівнозначні сутності, синоніми [16, с. 160].

На думку А. А. Бугайчука, під час формування кримінального процесуального закону вжито підхід, за яким не усім поняттям у кримінальному процесуальному праві відповідають чіткі й однозначні терміни, що підтверджується, зокрема, й об'єктивно наявністю оцінних понять (не термінів) і розумінням терміна через «поняття», і наділенням його релевантними ознаками, і оперуванням категорією «понятійно-термінологічний апарат» [13]. У термінознавстві сталою є думка, за якою юридичний термін співвідноситься із правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою

(мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах [17]. Поняття відображають предмети, явища та їхні ознаки.

Варто погодитися з тим, що законодавчим терміном доцільно вважати означення поняття із розкриттям його змісту, наведенням його ознак, характеристик. Такий термін повинен бути чітким, однозначним і підкріпленим дефініцією [13]. Змістовні, предметні образи, які відтворюють у мисленні (ідеально) об'єктивну сутність реальних процесів правової дійсності і відносин, які існують у ній та виражають специфічно правову якісну визначеність цих процесів та явищ, розцінюються як правові поняття [18, с. 57]. Дефініція повинна відображати основні елементи та зв'язки між ними, за допомогою яких характеризується певне поняття [14, с. 55].

Кримінальному провадженню притаманні і загальноправові поняття (законність, верховенство права), і міжгалузеві поняття (кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, відшкодування шкоди, адвокатська діяльність, судова експертиза), і галузеві (кримінальне провадження, обвинувачення, слідчий суддя, вирок). Унаслідок своєї специфіки, зумовленої завданнями і порядком здійснення судочинства (юрисдикційного процесу), окремі міжгалузеві поняття (терміни) мають різний зміст: докази, доказування, заходи примусу.

Нетотожність терміна і поняття проявляється в тому, що поняття, відображаючи предмет, змінюється, тобто змінюється зміст, смисл мовного виразу, а термін залишається той самий [14, с. 47].

Під час розвитку науково-правового пізнання юридичні терміни наповнюються новим змістом. Наприклад, термін «суддя» за КПК 1964 р. – «голова, заступник голови і суддя відповідно Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва, Севастополя, районного, районного у місті, міського та міськрайонного судів» (п. 5 ст. 32), а за КПК 2012 р. – «голова, заступник голови, суддя Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний» (п. 23 ч. 1 ст. 3); постанова – «рішення органу дізнання, слідчого і прокурора, а також рішення, які виніс суддя одноособово чи апеляційний суд» (п. 14 ст. 32 КПК), постанова – процесуальне рішення слідчого, дізнавача, прокурора (ст. 110 КПК).

Разом із тим має місце і протилежне перетворення: деякі поняття (без суттєвого перетворення їхнього змісту, сутності) змінили «свої» юридичні терміни. Це, наприклад, обвинувальний висновок – обвинувальний акт; протокол судового засідання – журнал судового засідання; віддання обвинуваченого до суду – підготовче судове провадження тощо.

Отже, розвиток суспільних відносин, що виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення і вирішенням зумовленого ним суспільно-правового конфлікту, розвиток мислення породжують трансформації у назві термінів, їх дефініціях, підходах до змісту того чи іншого поняття. І це є об'єктивним процесом. Головне, на нашу думку, дотримання принципу правової визначеності, який є складовою верховенства права і гарантує забезпечення легкості з'ясування змісту права та можливість скористатися цим правом у разі необхідності. Також варто зазначити, що поняття за своєю природою є першоосновою, адже воно характеризує предмет, об'єкт, явище об'єктивної дійсності,

акумуляє їх ознаки. Означається поняття через термін (терміносистему), зміст якого / якої розкривається через дефініцію.

Категорія розуміється як загальне філософське поняття, що відображає універсальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку всіх матеріальних, природних і духовних явищ [15]. Вважається, що найзагальніші поняття формують категорії. Як зазначає З. А. Загинеї, виділення серед понять категорій ґрунтується на зіставленні їхнього змісту та обсягу [8, с. 14]. На думку В. Лисого, «поняття є моментом категорії, оскільки остання – визначеність, яку потрібно знати розуміти, щоб здійснити категоризацію» [19, с. 117].

У науці категорію визначено як родове поняття, що означає розряд предметів, явищ тощо або їхню важливу спільну ознаку. Також категорією вважають групу, розряд однорідних предметів, осіб чи явищ, що відрізняється від інших за певними ознаками [14, с. 53]. У праві виділяють правові категорії, які є: граничними за рівнем узагальнення, фундаментальними, абстрактними поняттями теорії права; загальними та фундаментальними поняттями кожної науки права; найзагальнішими типовими поняттями, які використовуються в праві [14, с. 53]. Правові категорії можна визначати як підсумок вивчення державно-правової дійсності і як результат узагальнення раніше вироблених правових понять. Завдяки категоріям наука фіксує найбільш загальні властивості, зв'язки і відношення речей, закономірності розвитку, які діють у природі, суспільстві і в людському мисленні. Категорії процесуального права є підсумком пізнання, узагальненням досвіду пізнання і практики всієї процесуальної діяльності. Відображуючи властивості й відношення об'єктивної реальності, категорії виявляють і закономірності мислення, вони є вузловими пунктами зв'язку суб'єкта і об'єкта, під які підводиться вся різноманітність предметів і явищ [20, с. 72]. За допомогою категорій оціночні речі приймаються і осмислюються як часткові прояви загального.

Категорії процесуального права є підсумком пізнання, узагальненням досвіду пізнання і практики всієї процесуальної діяльності. Це фундаментальні поняття, в яких відображаються ознаки кримінальної процесуальної дійсності та закріплюються знання, що покладені в основу науки кримінального процесу. Кримінальні процесуальні категорії становлять основу кримінального процесуального права, будучи центральним їх концептом (поняттями).

До правових категорій, на нашу думку, можна віднести кримінальну процесуальну сферу, процесуальну форму (з її диференціацією), принципи кримінального процесу, кримінальні процесуальні правовідносини, кримінальні процесуальні норми, кримінальне провадження і його стадії, суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності (їх процесуально-правовий статус), процесуальні функції та ін. Усі ці категорії формують цілісне системне утворення – кримінальний процес (у всіх його значеннях), у якому поступально розв'язується суспільно-правовий конфлікт, зумовлений вчиненням кримінального правопорушення та вирішуються завдання кримінального провадження.

Спираючись на загальнотеоретичні підходи до визначення механізму правового регулювання, його елементів та стадій, варто констатувати, що до правового регулювання кримінальної процесуальної сфери входять взаємоузгоджені, взаємодоповнюючі поняття і категорії, які у сукупності становлять категоріально-понятійний апарат. Зважаючи на розподіл кримінального провадження на частини (стадії), можна, крім загальних, мовити про інституційні (притаманні певній стадії провадження) поняття і категорії.

У кримінальному процесуальному праві, як і в загальній теорії права, поняття і категорії є ідеальними образами процесів та явищ. Їхнім словесним виразом виступають терміни і термінологічні звороти [21, с. 14].

У чинному КПК України в одній статті згруповано 30 термінів і термінологічних словосполучень. Встановлено, що інші терміни, які вживаються в кримінальному процесуальному законі, визначаються спеціальними нормами у цьому Кодексі та інших законах України (ч. 3 ст. 3 КПК України).

У контексті відношення до судового провадження як частини кримінального процесу і, на наше переконання, правової категорії кримінального процесуального права усі законодавчо визначені терміни можна розцінювати як: 1) загальні (стосуються усього кримінального провадження): «близькі родичі», «обвинувачення», «неповнолітня особа», «закон України про кримінальну відповідальність» та ін.; 2) спеціальні (використовуються безпосередньо щодо судового провадження): «головуючий», «суд апеляційної інстанції», «суд касаційної інстанції», «суд першої інстанції», «суддя», «учасники судового провадження»; 3) побічно пов'язані із судовим провадженням: «сторони кримінального провадження», «дівання», «досудове розслідування», «прокурор».

Варто зазначити, що усі визначені терміни певною мірою можуть торкатися судового провадження залежно від обставин справи і суддівського переконання. Специфічними ознаками наділені терміни «обвинувачення» і «державне обвинувачення». Перше визначається як «твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом» (п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України); друге – процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України). Крім того, що ці подібні терміни мають різний законодавчий дефініційний підхід (обвинувачення – це твердження...; а державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора), вони відіграють різну роль для судового провадження: обвинувачення в суді може підтримуватися потерпілим, його представником (обвинувачення фактично може стверджуватися свідком); державне ж обвинувачення здійснюється виключно прокурором (ч. 3 ст. 22 КПК України). Разом з тим і обвинувачення, і державне обвинувачення є процесуальною функцією сторони обвинувачення, до якої належать слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дівання, прокурор, потерпілий (його представник, законний представник). Відсутність чіткого визначення поняття категорії «процесуальні функції» створює, на нашу думку, колізії в оцінці змістовного наповнення дефініції «обвинувачення».

Такий термін, як «слідчий суддя», на перший погляд (за назвою), має належати до понятійно-категоріального апарату судового провадження. Проте судове провадження визначено як «кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами» (п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України); а слідчий суддя – «суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного

суду» (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України). Тобто судове провадження починається із підготовчого судового провадження, а на слідчого суддю, попри те, що він підпадає під поняття «суддя» (п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України), покладається процесуальна функція, що перебуває за межами судового провадження. При цьому, за приписами ч. 6 ст. 22 КПК України, суд (! не суддя), зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Тобто аксіоматичним у процесуальній теорії є твердження про те, що суд у кримінальному провадженні виконує функцію правосуддя, під яким (у вузькому, процесуальному значенні) розуміється розгляд кримінального провадження за сутністю (у широкому значенні – від підготовчих дій до розв'язання конфлікту (остаточного рішення по справі)). Отже, мають місце неузгодженості у розумінні термінологічного ряду «суд-суддя-слідчий суддя». Вирішенню цього питання сприятимуть, на нашу думку, законодавчі уточнення у визначенні цих термінів з огляду на виконання вказаними суб'єктами процесуальних функцій у кримінальному провадженні.

Також враховуючи конституційні приписи про те, що правосуддя здійснюють судді, а у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних (ст. 127 Конституції України), вважаємо доцільною редакцію ч. 6 ст. 22 КПК України викласти так: «Правосуддя здійснюють судді і у визначених законом випадках – присяжні. Суддя, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, забезпечує реалізацію сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків». Такий персоналізований підхід (окреслення осіб, що виконують функцію правосуддя) узгоджуватиметься і з використанням законодавчим прийомом у чч. 4, 5 ст. 22 КПК України щодо наділення відповідних суб'єктів функцією обвинувачення і функцією захисту.

Окремі дослідники звертають увагу на термін «судове слідство» [22, с. 220], який у чинному КПК України не використовується. Проте слушно зауважується, що зміст судової діяльності з проведення судового слідства (дослідження доказів) фактично залишається у кримінальному процесуальному законі. Заміна ж «судового слідства» на термін «судовий розгляд» вносить певну плутанину, оскільки судовий розгляд у процесуальному значенні означає більш широку стадію кримінального процесу поряд з іншими етапами (підготовча частина судового засідання, судові дебати, останнє слово обвинуваченого та ін.) [22, с. 221]. Поряд із вказаними частинами судового розгляду, судове слідство є підетапом останнього. Можливо, для термінологічної «чистоти» та з огляду на функцію слідства (її суб'єктів) назва цього підетапу підлягає корегуванню (наприклад, як: судове дослідження (адже за принципом кримінального провадження, закріпленім у ч. 1 ст. 23 КПК України, суд досліджує докази безпосередньо). Але виділення його у судовому розгляді лише сприятиме, на нашу думку, уточненню категоріального понятійного апарату судового провадження.

Як випливає із визначення категорії «судове провадження», воно складається із декількох частин (підготовче, судовий розгляд та ін.). У кожній із цих частин (стадій) використовуються відповідні поняття. Проте не усі вони розкриті через норми-дефініції. Наприклад, «підготовче провадження» (гл. 27 Розділу IV КПК України), крім того, що не має законодавчого визначення, у контексті ст. 314 КПК України асоціюється з підготовчим судовим засіданням (визначення якого через норму-дефініцію теж відсутнє), а у розрізі приписів ст. 316 КПК України – прирівнюється до підготовки до судового розгляду. Взагалі терміносистема «підготовче провадження» вживається як номінативна

одиниця мовлення: у назві глави 27 і в ст. 316 КПК України. У зв'язку з цим питання змістовного наповнення цієї правової категорії залишається дискусійним.

Окремі терміни категоріально-понятійного апарату судового провадження у кримінальному процесуальному законі визначаються через інші терміни, які зі свого боку не мають правової регламентації. Наприклад: «кримінальне провадження – це процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» (п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України). Навіть якщо є визначення окремих термінів, у деяких випадках воно виглядає тавтологічно: «кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження...», «судове провадження – кримінальне провадження ... ».

Значна кількість термінів і терміносистем представлена в КПК України як перелік складових відповідного поняття, а не через їх функціональне визначення: «головуючий – суддя, який розглядає справу одноособово, а при колегіальному розгляді справи – суддя-доповідач, визначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час розподілу справи (п. 2 ч. 1 ст. 3); «учасники судового провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач ...» (п. 26 ч. 1 ст. 3).

Як відмічається дослідниками кримінального процесуального закону, окремі норми вирізняються надмірною деталізацією (казуїстичністю), а деякі мають правову невизначеність як щодо законодавчого розуміння певного поняття (терміна), які вживаються в КПК України (стадія, процесуальна функція, слідча (розшукова) дія), так і стосовно алгоритму (механізму) застосування норми (наприклад, статті 434-1, 434-2 КПК України) [13].

Не усі категорії, поняття, що використовуються у кримінальному процесуальному законі, мають свою чітку дефініцію. Для розуміння тих чи інших понять необхідно звертатися до інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів, ратифікованих Україною, практики Європейського суду з прав людини. Якщо щодо випадків, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, передбачено, що застосовуються загальні засади кримінального провадження (ч. 6 ст. 9 КПК України), то щодо загальних категорій кримінального процесу варто зазначити, що вони потребують однакового сприйняття у контексті означення єдиного предмета, явища у кримінальній процесуальній сфері. Для цього потрібно вводити відповідні об'єкти до категоріально-понятійного апарату науки кримінального процесу. Навіть коли вони матимуть дискусійний зміст і представлятимуть предмет наукового пошуку, головне – це приналежність до кримінальної процесуальної сфери, порядку здійснення кримінального провадження, зв'язок із його завданнями. Наприклад, існують різні визначення стадії (стадій) кримінального провадження, але визначальною ознакою для цього поняття є те, що воно означає частину кримінального провадження, у якій відбувається рух кримінальної справи до розв'язання суспільно-правового конфлікту, зумовленого кримінальним правопорушенням.

Висновки та пропозиції. У публікації відображено не повний спектр проблемних питань категоріально-понятійного апарату судового провадження в кримінальному процесі, оскільки піднята тематика є об'ємною і потребує подальших наукових пошуків. Разом із тим проведений аналіз дозволяє виділити в теорії кримінального процесуального права категорії і поняття загального характеру (притаманні не лише кримінальному

провадженню і судовому провадженню, як його частини, а й іншим галузевим сферам) і спеціальні категорії та поняття (властиві саме судовому провадженню в кримінальному процесі).

Наявність різноманіття термінологічно-дефініційних, сутнісно-змістовних ознак категорій і понять, що використовуються у судовому провадженні, вказують на доцільність вироблення їх класифікації. Критеріями групування в межах одного виду можуть бути: ступінь узагальненості, значущості для кримінального процесуального права в цілому та судового провадження зокрема. Це можуть бути фундаментальні для побудови категоріально-понятійного апарату об'єкти (явища), що розглядаються і підтримуються на теоретико-методологічному рівні континентальною системою права, до якої належить і вітчизняна правова система. Другий рівень становлять основні категорії і поняття кримінального провадження, які мають правову регламентацію в кримінальному процесуальному законі та інших нормативно-правових актах. Третій рівень – це специфічні поняття судового провадження. Об'єднуючою ознакою приналежності до категоріально-понятійного апарату судового провадження є те, що усі ці поняття використовуються для реалізації функції правосуддя в кримінальному процесі.

Перспективним напрямом удосконалення категоріально-понятійного апарату кримінального провадження є максимальне наближення правових категорій, якими оперує теорія процесуального права, наука кримінального процесу до правових понять та їх систем у кримінальному процесуальному законі. Адже нині спостерігається окреме існування деяких категорій і понять у теорії та законодавчій практиці. Проте лише надання поняттю нормативно-правового змісту забезпечує єдність його правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальярчук Т. В. Понятійний апарат кримінально-процесуального права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2011. 17 с.
2. Василяка Д. К. Застосування оціночних понять та термінів у кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 20 с.
3. Рибалко В. О. Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
4. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Харків, 2018. 244 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Leiba/d_Leiba.pdf
5. Пастух А. Є. Кримінальні процесуальні рішення суду, прийняті за результатами підготовчого провадження: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2021. 223 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3744/1/h_d
6. Торбас О. О. Розсуд у кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук. Одеса, 2021. 478 с. URL: <file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp>
7. Панов М. І. Понятійний апарат кримінального права та його наукове і практичне значення. Харків, 2018. 48 с.
8. Загинеї З. А. Кримінально-правова герменевтика: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2015. 380 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2021).

10. Гемай С. О. Актуальні питання дефініційних норм у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 153–157.
11. Лоскутов Т. О. Зміст кримінального процесуального регулювання у частині правової регламентації дефініцій. *Митна справа*. 2015. № 2(98), частина 2, книга 1. С. 83–90.
12. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2007. 208 с.
13. Бугайчук А. А. Формування кримінальних процесуальних норм в Україні. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 10–11 квіт. 2020 р. Одеса: ПФП, 2020. С. 105–109.
14. Байк О. І. Понятійно-категоріальний апарат податкового права України: дис. ... докт. юрид. наук. Львів, 2019. 522 с.
15. Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/>
16. Садовнікова Г. В. Співвідношення категорій концепт, поняття і значення у когнітивному термінознавстві. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2014. № 1, том 17. С. 156–164. URL: <file:///C:/Users/xXx/Downloads/102919-217803-1-SM.pdf>
17. Артикуца Н. В. Термінологічні аспекти першої кодифікації українського права. НАУКОВІ ЗАПИСКИ НаУКМА. Том 116: Юридичні науки. 2011. С. 55–60.
18. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. Москва: Юридическая литература, 1976. 263 с.
19. Лисий В. Діалектика: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 480 с.
20. Черникова А. О. Категорія «процесуальна форма» в адміністративному судочинстві України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 71–78.
21. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. Київ: Атіка, 2003. 144 с.
22. Шепітько І. І. Сутність судового розгляду (судового слідства) та його місце в системі кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Випуск 32. С. 218–234.

REFERENCES

1. Maliarchuk, T. V. (2011). Poniatiinyi aparat kryminalno-protseualnoho prava Ukrainy: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vasyliaka, D. K. (2011). Zastosuvannya otsinochnykh poniat ta terminiv u kryminalnomu protsesi Ukrainy: Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
3. Rybalko, V. O. (2016). Otsinni poniattia v kryminalno-protseualnomu pravi Ukrainy: Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
4. Leiba, O. A. (2018). Defekty kryminalnoho protseualnoho zakonodavstva ta zasoby yikh podolannya: Abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian]. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Leiba/d_Leiba.pdf
5. Pastukh, A. Ye. (2021). Kryminalni protseualni rishennia sudu, pryiniati za rezultatamy pidhotovchoho provadzhennia. Abstract of candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian]. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3744/1/h_d

6. Torbas, O. O. (2021). Rozsud u kryriminalnomu protsesi Ukrainy: Abstract of Doctor's thesis. Odesa [in Ukrainian]. URL: file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp
7. Panov, M.I. (2018). Poniatiinyi aparat kryriminalnogo prava ta yoho naukove i praktychne znachennia. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Zahynei, Z. A. (2015). Kryriminalno-pravova hermenevtyka: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada Ukrainy. Kryriminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 4651-VI. (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
10. Hemai, S. O. (2013). Aktualni pytannia definitiinykh norm u novomu Kryriminalnomu protsesualnomu kodeksi Ukrainy. *Pravo i suspilstvo*. 1. 153–157 [in Ukrainian].
11. Loskutov, T. O. (2015). Zmist kryriminalnogo protsesualnogo rehuliuвання u chastyni pravovoi rehlementatsii definitiisii. *Mytna sprava*, 2(98), 83–90 [in Ukrainian].
2. Kodyfikatsiia zakonodavstva Ukrainy: teoriia, metodolohiia, tekhnika (2007) / Yu. S. Shemshuchenko, O. I. Yushchuk, L. M. Horbunova ta in. Kyiv [in Ukrainian].
13. Buhaichuk, A. A. Formuvannia kryriminalnykh protsesualnykh norm v Ukraini. *Priorytety rozvytku yurydychnykh nauk u XXI stolitti*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Odesa (2020), 105–109 [in Ukrainian].
14. Baik, O. I. (2019). Poniatiino-katehorialnyi aparat podatkovoho prava Ukrainy: Abstract of Doctor's thesis. Lviv [in Ukrainian].
15. Slovopediia. URL: <http://slovopedia.org.ua/> [in Ukrainian].
16. Sadovnikova, H. V. (2014). Spivvidnoshennia katehorii kontsept, poniattia i znachennia u kohnityvnomu terminoznavstvi. *Visnyk KNLU. Seriia Filolohiia*. Tom 17, 1. 156–164 [in Ukrainian]. URL: file:///C:/Users/xXx/Downloads/102919-217803-1-SM.pdf
17. Artykutsa, N.V. (2011). Terminolohichni aspekty pershoi kodyfikatsii ukrainskoho prava. *NAUKOVI ZAPYSKY NaUKMA*. Tom 116: Yurydychni nauky. 55–60 [in Ukrainian].
18. Vasil'ev, A. M. (1976). Pravovye kategorii. Metodologicheskie aspekty razrabotki sistemy kategorij teorii prava. Moskva [in Russia].
19. Lysyi, V. (2014). Dialektyka: navch. posib. Lviv [in Ukrainian].
20. Chernykova, A. O. (2015). Katehoriia «protsesualna forma» v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Vol. 6. 71–78 [in Ukrainian].
21. Trostiuk, Z. A. (2003). Poniatiinyi aparat Osoblyvoi chastyny Kryriminalnogo kodeksu Ukrainy: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
22. Shepitko, I. I. (2016). Sutnist sudovoho rozghliadu (sudovoho slidstva) ta yoho mistse v systemi kryriminalnogo provadzhennia. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. Vol. 32. 218–234 [in Ukrainian].

N. Karabaza. Categories and concepts of judicial realization are in the criminal process of Ukraine

In the articles analyzed scientific and legislative fittings to for category concept vehicle of judicial realization as part of criminal realization, after the Criminal code of practice of Ukraine. In fact, in criminal realization, in the process of acceptance of court decisions, concomitant activity of judge of understanding, category concept in a certain sphere plays a near-term role a vehicle. It is indicated into place of term in a category concept vehicle, certainly requirements to his rich in content filling. Thus, it is marked that question in relation to the association of

terms in one criminal judicial norm, choice the legislator of criterion of such association is debatable. However, underline, that a penal judicial law must answer all set in a theory rules of forming of legal norm, arrangement of their aggregate and logical location. Conducted research of different points of view in relation to understanding of their maintenance and essence, allowed to establish, that categories, concepts, terms (terminology turns) come forward general facilities of objectification maintenance of criminal process and, as a result form the model of criminal judicial activity, in particular, and such subject as a judge. To criminal realization inherent general legal, hyphenated and of a particular branch concept. By virtue of the specific, predefined tasks and order of realization of the legal proceeding, separate hyphenated concepts (terms) have different maintenance. On the examples of separate criminal judicial categories and concepts the modern going is testifying near their fixing in a penal judicial law and understanding in the theory of criminal judicial law. It is found out, that during development scientifically legal cognition some legal terms are filled with new maintenance, but takes place and opposite transformation: separate concepts are changed by the legal terms. The author point of view in relation to legal categories and concepts of judicial realization in a criminal process, their classifications and author vision of improvement is expressed category concept to the vehicle of this part of criminal realization. Categories in a criminal judicial right are perceived an author as a result of cognition, generalization of experience of cognition and practice of judicial activity. It is taken to them: criminal judicial sphere, judicial form (with its differentiation), principles of criminal process, criminal judicial legal relationships, criminal judicial norms, criminal realization and his stages, subjects of criminal judicial activity (them judicially legal status), judicial functions, but other. In the context of attitude toward judicial realization, as parts of criminal process all legislatively certain terms are considered as: general, special, side related to judicial realization. It is marked that all certain terms in a that or other measure can touch judicial realization, depending on the circumstances of business and judge persuasion. It is indicated on inconsistency in understanding of terminology row «court-judge-investigator judge». And the new release of part of a 6 article 22 of the Criminal code of practice is offered. Regulate, that by the criterion of grouping within the limits of one kind of categories and concepts which are used in judicial realization, there can be a degree of generalized, meaningfulness, for a criminal judicial right on the whole, and judicial realization, in particular. In this connection, it is selected three levels of such classification.

Keywords: *category, concept, category concept vehicle, judicial realization, criminal process.*

Стаття надійшла до редколегії 6 жовтня 2021 року